

Historia budowy i przekształceń zespołu szpitalnego św. Ducha

Historia powstania i przekształceń szpitala św. Ducha we Fromborku wiąże się z historią Warmińskiej Kapituły Katedralnej, do której obiekt należał przez blisko 600 lat. Nie ma dowodów źródłowych mówiących o dacie założenia szpitala, ale niektórzy badacze uważają, iż kapituła fromborska już w XIV wieku musiała założyć we Fromborku pierwszy szpital-przytułek w miejscu swej stałej rezydencji. Zespół szpitala św. Ducha z kaplicą św. Anny powstawał w trzech etapach, a obecny kształt nadano mu w czasie przebudowy w roku 1686.

Najstarszy budynek szpitala był prawdopodobnie obiektem skromnym, tak jak inne na Warmii, zbudowany z bali łączonych gliną i dachem krytym słomą.

Pierwszy, udokumentowany czas budowy przypada na lata 1426-1433. Wówczas powstał zarys rzutu obiektu w postaci silnie wydłużonego, prostokątnego budynku szpitalnego z kaplicą orientowaną od wschodu oraz częścią domu szpitalnego od zachodu. Części przyziemne, fundamentowe, zrealizowano w jednym etapie, natomiast w części nadziemnej wzdłużne ściany szpitala wzniesiono w konstrukcji szkieletowej, a z cegły wymurowano tylko kaplicę w części wschodniej i tzw. dom gotycki po stronie zachodniej. Dach przykryto strzechą ze słomy lub trzciny. Zarówno kaplica jak i dom ceglany odgródzone były od części środkowej – ogólnej sali szpitalnej - murami ogniowymi. We wnętrzu szpitala znajdowały się trzy izby: dwie dla ubogich i jedna dla chorych. Oprócz nich po stronie zachodniej znajdowała się łaźnia, kuchnia, jadalnia oraz niewielkie pomieszczenie mieszkalne. Fundatorem budowy szpitala był proboszcz kapituły, kanonik Arnold von Datteln.

Z tego czasu pochodzą znajdujące się w przedsionku gotyckie piece łaźiebne a także freski w apsydzie kaplicy, przedstawiające sceny „Sądu Ostatecznego”.

W okresie rządów biskupa warmińskiego, Łukasza Watzenrode (1489-1512) szpital i kaplica zostały przekazane w 1507 roku antonitom, przybyłym do Fromborka z Tempzin z Meklemburgii.

Na pierwsze lata ich preceptorii przypada drugi etap budowy obiektu trwający od 1507 do 1513 roku (1507-1510 i 1512-1513). Rozebrano wówczas ściany szachulcowe stanowiące mury obwodowe budynku szpitalnego i zastąpiono je ceglanymi, uzyskując jednolite elewacje wzdłużne z otworami okiennymi w formie wąskich szczelin. Dach nadal pozostał słomiany, który zmieniono dopiero w II ćwierci XVI wieku. Kiedy preceptorium antonitów zaczęła podupadać, w 1519 roku zakonnicy oddali szpital wraz z dobrami w ręce biskupa. W czasie wojny 1520 roku wojska krzyżackie spaliły Frombork, oszczędzając jednak szpital św. Ducha, jednak stan techniczny budynków w XVI wieku był nie najlepszy. Z kolejnych, pobożnych zapisów testamentowych kanoników można było przeprowadzić najpilniejsze prace remontowe. Rozkład wewnętrzny nie uległ zmianom, jedynie w sali szpitalnej, wzdłuż ścian po stronie północnej i południowej powstały ciągi komunikacyjne łączące dom gotycki z kaplicą, które były doświetlane małymi okienkami od wschodu.

Kolejną znaczącą datą w dziejach szpitala jest rok 1686 gdy rozpoczyna się III etap prac budowlanych, prowadzonych z legatu kanonika Ludwika Demutha, który także mianował się budowniczym szpitala. Wtedy nadano budynkowi wygląd, który w zasadniczym kształcie przetrwał do dziś. Zakres tych prac był o wiele większy, niż poprzednie, chociaż nie polegał na wyburzeniu starego domu szpitalnego, lecz na gruntownej przebudowie. Zachowano dłuższe ściany boczne wzniesione jeszcze w XVI wieku, wewnątrz wybudowano natomiast ściany, które stworzyły układ trójnawowy, bazylikowy. Powstałe wówczas nawy boczne podzielono dodatkowo ścianami działowymi, tworząc w ten sposób po sześć pomieszczeń w każdej z naw - cele dla pensjonariuszy szpitala. Przejścia z naw bocznych do nawy głównej połączono półkolistymi przesklepionymi otworami. Po stronie zachodniej domu gotyckiego w części piwnicznej zasypano piece ogrzewające dawną łaźnię i na jej miejscu utworzono lecznicę i

przylegającą doń od zewnątrz latrynę. W nawach bocznych i w części zachodniej szpitala założono stropy, a w nawie głównej kolebkowe sklepienie z lunetami. Kaplica otrzymała drewniane sklepienie kolebkowe, ozdobione motywami gwiazdek i prostą dekoracją malarską. Główne wejście do budynku od strony zachodniej zamknięto późnorenansową formą architektoniczną. W ramach tej przebudowy, zmieniono także układ okien w ścianach wzdłużnych szpitala, powiększając je ze szczelinowych na prostokątne. Ogrzewanie do cel wykonano przez wymurowanie pieców w ścianach rozdzielających cele, które opalane były z nawy głównej.

Od pocz. XVIII w. w obiekcie nadal prowadzono prace remontowe, ale nie zmieniły one zasadniczo wyglądu ogólnego bryły szpitala. W roku 1709 kustosz Jan Jerzy Kunigk wzniósł od wschodu nową, prostokątną zakrystię, przylegającą do apsydy kaplicy św. Anny. Ufundował także ołtarze w kapliczkach bocznych po stronie północnej (św. Józefa) i południowej (św. Anny) oraz sygnaturkę na dzwon z cebulastym hełmem. Pełniącą do tej pory rolę zakrystii kapliczkę północną połączono otwartym przejściem z kaplicą i wraz z kapliczką południową i nową zakrystią utworzyły formę zbliżoną do krzyża greckiego. W roku 1712 z legatu kanonika Szymona Aleksego Tretera do kaplicy ufundowano dwukondygnacyjny ołtarz główny, natomiast w 6 lat potem przylegające doń dwa ołtarze boczne.

W 1874 zostaje przebudowany chór zachodni wraz z wiodącymi nań schodami i boazerią oddzielającą schody od nawy głównej szpitala, co nadało zespołowi charakter niewielkiego kościółka z kaplicą od wschodu i chórem od zachodu. W latach 1927-1932 zespół poddany został restauracji, ale nie wniosła ona żadnych istotnych zmian w konstrukcji architektonicznej, natomiast w roku 1931 dokonano ważnego odkrycia: na ścianie apsydy kaplicy św. Anny odsłonięto średniowieczne freski z przedstawieniami scen „Sądu Ostatecznego”, które poddano zabezpieczeniu i wstępnej konserwacji. W kilka lat potem, założono centralne ogrzewania i odnowiono jadalnię.

W wyniku działań II wojny światowej budynek bardzo ucierpiał. Wiosną 1948 roku wykonano najpilniejsze prace zabezpieczające (ciesielskie, murarskie i dekarские oraz oszklenia), które kontynuowano z przerwami do 1958 roku. Zamurowano wówczas przejście łączące szpital i kaplicę oraz przejścia z nawy głównej do cel bocznych.

W roku 1974 przeprowadzono sondażowe badania archeologiczne, które były kontynuowane sukcesywnie w następnych latach, a w trzy lata później także badania historyczno-architektoniczne. Od roku 1977 do 1990 w zespole dawnego szpitala św. Ducha prowadzono prace konserwatorsko-remontowe, których celem było przywrócenie wyglądu obiektu z czasów ostatniej przebudowy z II połowy XVII wieku i przystosowanie go do celów ekspozycyjnych. Od 1992 roku we wnętrzach urządzono dział historii medycyny Muzeum Mikołaja Kopernika, a na terenie otaczającym dawny zespół szpitalny założono ogród zielony.

Jagoda Semków